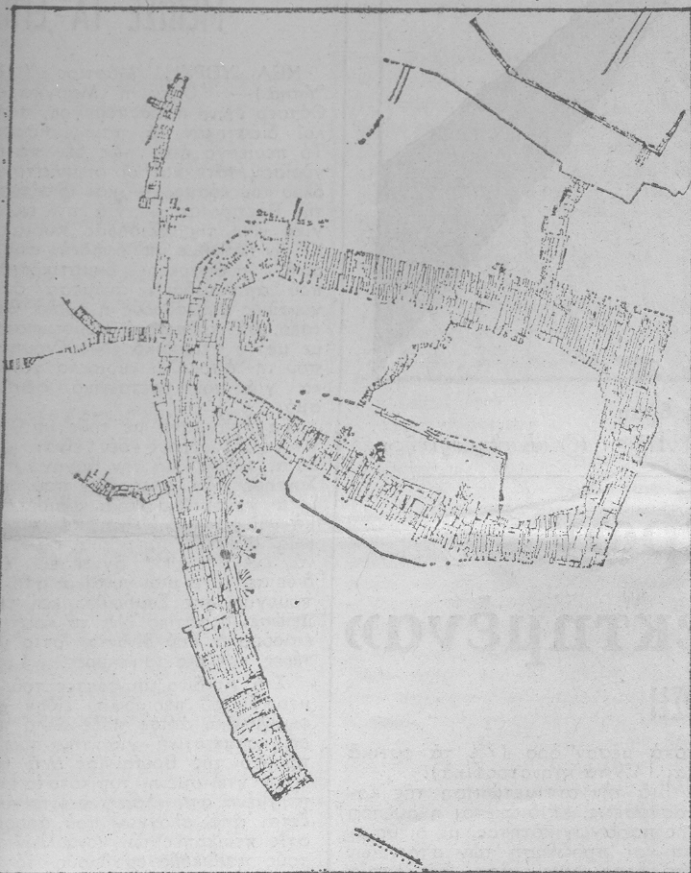

τας εκεί πού πονάει

Δ. ΠΙΚΙΩΝΗΣ: πλακόστρωση χώρων γύρω από την Ακρόπολη (1951—57). Λεπτομέρεια κάτοψης.

κριτική, αναγκάζονται είτε να μιλήσουν με γρίφους είτε να προσφέρουν αμφιλεγόμενες απάνσεις ώστε να μη θίξουν «πρόσωπα και πράγματα». Γι' αυτό, οποιαδήποτε παρέμβαση στα κακώς κείμενα της ελληνικής αρχιτεκτονικής θεωρείται τουλάχιστο έλλειψη καλής ανατροφής, με αποτέλεσμα να επικρατεί γενικά μία σύγχυση μέσα στα πλαίσια της οποίας όλα θεωρούνται έπιτρεπτά. Έδώ αναφερόμαστε περισσότερο στον καθαδομητικό ρόλο που μπορεί να παίζει η κριτική — όχι στον περιοριστικό. Γιατί το τελευταίο είδος είναι πολύ διαδεδομένο όπλο στα χέρια των κρατικών φορέων. Σε αυτό άλλωστε οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και η μετριότητα των κυριοτέρων δημοσίων έργων που εκτελούνται. Στον αρτηριοσκληρωτικό ρόλο που έπαιξαν — και παίζουν — οι κριτικές επιτροπές σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς αναφέρεται και ο συγγραφέας (σ. 304).

Δεν άρκεται όμως να μάς δώσει ο Α. την πρώτη ίσως συστηματική κριτική για τη δυσάρστη πλευρά των ελληνικών πραγμάτων αν και θα είχε κάθε δικαίωμα να σταθεί εκεί. Καθώς ζει καθημερινά σε ένα άλλο, πιο δημοκρατικό περιβάλλον, λογικό θα ήταν να απογοητευθεί συγκρίνοντας το με την κατάσταση στην Ελλάδα. Άλλωστε δείγματα αυτής της άλλης πραγματικότητας, που ελάχιστα

στοι υποψιάζονται ότι υπάρχει, μάς έχει ήδη προσφέρει ο Α. σε προηγούμενες δημοσιεύσεις του. Εκεί έχει αναφερθεί, ανάμεσα σε άλλα και στον τρόπο που λειτουργεί η αρχιτεκτονική παιδεία αλλού, δείχνοντας έτσι τις άπειρες δυνατότητες που υπάρχουν σε αυτό τον τομέα. Πόσες μεγαχολικές διαπιστώσεις μπορούν να γίνουν σε σύγκριση με την κατάσταση στην Ελλάδα. Άλλα, όπως είπαμε, ο Α. πιστεύει στη δύναμη της αρχιτεκτονικής, στην αξία της για το κοινωνικό σύνολο. Γι' αυτό και μπορεί να αίσιοδοξει.

Όπωςδήποτε μία τέτοια άποψη μπορεί να θεωρηθεί ξεπερασμένη και αρκετά ειρωνικά σχόλια θα άκουσταν για τον άμετανόητο εκείνο που δεν διστάζει να ερευνήσει την αρχιτεκτονική σαν κάτι αυθόρμητο. Στην πραγματικότητα, η κοινή της αρχιτεκτονικής προκάλεσε την οριστική ρήξη ανάμεσα σε διάφορες ομάδες που η κάθε μία δίνει στην αρχιτεκτονική ένα ριζικά διαφορετικό όρισμό. Ο Α. τυχαίνει να ανήκει σε εκείνους που είναι δεκτικοί σε ασηχησίες σε συγγενικούς με την αρχιτεκτονική τομείς (κοινωνιολογία, χωροψυχολογία κλπ) αλλά ξέρουν καλά ότι για να κερδίσει κανείς τη μάχη πρέπει να πολεμήσει μέσα στα ίδια τα οικόπεδα της αρχιτεκτονικής. Γι' αυτό απευθύνεται άμεσα στους ίδιους τους αρχιτέκτονες και τους μιλάει

στη γλώσσα τους για τη χρησιμότητα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής (σ. 195), για την αξία των ένοποιημένων χώρων (σ. 169 — 170), για την ανάγκη να εδραιωθεί ένας σωστός επαγγελματισμός (σ. 109, 174). Πέρα όμως από αυτές τις πρακτικές συμβουλές, ο Α. θίγει τον πυρήνα του προβλήματος που βασανίζει τους Έλληνες αρχιτέκτονες — φυσικά όλους εκείνους που διαθέτουν μία αίσθηση της άποστολής τους. Πολύ σωστά χρησιμοποιεί το διπολικό μοντέλο «παράδοση — σύγχρονη τεχνολογία» (σ. 10) μέσα στο οποίο εντάσσονται όλες οι προσπάθειες της σύγχρονης αρχιτεκτονικής για έκφραση. Αυτή η συνεχής αντιπαράθεση των δύο άποψεων είναι όπωσδήποτε μία άστερευτη πηγή γονιμότητας, ίσως το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Άσχετα με τις συγκεκριμένες επιλογές που είναι αναγκασμένος να κάνει κάθε αρχιτέκτονας, η διαλεκτική αυτή αντιπαράθεση της παράδοσης με το σύγχρονο ιδίωμα δίδεται πίσω από τα πιο σημαντικά έργα που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα. Τα παραδείγματα του Δ. Πικιώνη και του Α. Κωνσταντινίδη αποτελούν την καλύτερη απόδειξη του πλούτου που περιέχει αυτή η σχέση — φτάνει ο αρχιτέκτονας να διεξεί αντίστοιχα τις κατάλληλες ικανότητες.

Πάντως η ύπαρξη ή όχι μιας ελληνικής σχολής στην αρχιτεκτονική θεωρείται ξεχωριστό θέμα από τον Α. ο οποίος μάλιστα αποκλείει μία τέτοια δυνατότητα (σ. 168). Το ίδιο μοιάζει να άνοιγεται την αυτονομία της έννοιας της «ελληνικότητας», παρόλο που τη χρησιμοποιεί αρκετές φορές (σ. 20, 106, 144, 162). Όπως γράφει και ο ίδιος, θα μπορούσε κανείς να φάει πολλά χρόνια ζυγίζοντας σχολαστικά την ελληνικότητα, την τουρκικότητα ή την ιαπωνικότητα κάποιου παραδοσιακού χτισματος (σ. 57), ενώ θα άφηνε την ουσία να του διαφύγει.

Άραγε θα μπορούσαν όλα αυτά να γίνουν κατανοητά από τους Έλληνες αρχιτέκτονες, που στην πλειοψηφία τους, αυτοδίδακτοι και αδόκητοι, ανακαλύπτουν καθημερινά τη ρόδα; Ο ίδιος ο Α. ξέρει πολύ καλά τι εννοεί όταν αναφέρεται στον απομονωτισμό της ελληνικής αρχιτεκτονικής (σ. 9) στην έλλειψη έστω και στοιχειώδους ενημέρωσης με καλές μεταφράσεις (σ. 92), με αποτέλεσμα να γίνονται ο πιο κομμοκομματικές παρεξηγήσεις πάνω στο ρόλο που παίζουν οι ξένες επιδράσεις, να αγνοείται συστηματικά ο ρόλος που έπαιξε π.χ. το έργο του LE CORDUSIER (σ. 34) ή του PALLADIO (σ. 12, 15) πάνω στη διαμόρφωση της ντόπιας αρχιτεκτονικής, για να καταλήξουμε στις πιο άνευρες ή ούτοπικές λύσεις για τη θέση του αρχιτέκτονα στην κοινωνία — ακόμα και στην άρνηση του ίδιου του επαγγέλματος στο όνομα κάποιου συγκεκριμένου ιδεαλισμού.

Το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό του βιβλίου του Α. είναι τελικά η άμεσότητά του γράφει,

απλά, σε μία γλώσσα ανεπιτήδευτη και συχνά τραχεία, όπως θα έκφραζονταν κανείς προφορικά. Εκεί ακριβώς βρίσκεται η δύναμη και η αδυναμία του κειμένου. Δύναμη, γιατί μιλάει κατευθείαν και άνοιχτά χωρίς τις πολύπλοκες διεργασίες του γραπτού λόγου. Αδυναμία, γιατί δεν μπορεί εξίσου καλά να αναλύσει και να τεκμηριώσει τις θέσεις του.

Αυτή η ατημέλησια εξυπηρετεί ίσως τις ανάγκες μιας πρώτης προσπάθειας για να άνιχνευτούν οι συνιστώσες της ελληνικής αρχιτεκτονικής, αλλά θα ήταν επιζήμια σε άλλες μεταγενέστερες, πιο επεξεργασμένες μελέτες πάνω στο ίδιο θέμα. Η αλήθεια είναι ότι έχουμε ανάγκη και από τα δύο: Κείμενα που να απευθύνονται στο ευρύ κοινό (όχι καταπνικη έκλαϊκευμένα) και κείμενα συνθετότερα για τους ειδικούς. Νομίζω ότι το βιβλίο του Α., παρόλες τις αδυναμίες που μπορεί κανείς να του βρει, αναντίρρηση ικανοποιεί τις απαιτήσεις μιας πρώτης συνθετικής προσπάθειας στο θέμα της ελληνικής αρχιτεκτονικής, και σαν κάτι τέτοιο θα πρέπει να αντιμετωπιστεί. Σίγουρα θα ακολουθήσουν και άλλες εργασίες προς την ίδια κατεύθυνση, οι οποίες κάτι θα χρωστούν σε αυτό το βιβλίο. Τουλάχιστο ως ευχούμε να διδαχτούν ο επόμενοι από τον Α. ότι δεν χρειάζεται κανείς να γίνεται σκοτεινός για να θεωρηθεί αξιόλογος, ούτε να φροντίζει υπέρμετρα το ύψος της γραφής του σε βάρος του περιεχομένου. Και οι δυο αυτές συνθήκες είναι αρκετά διαδεδομένες στον τόπο μας ασφαλώς δείγματα μιας γενικότερης πνευματικής υπανάπτυξης.

Τι έχει λοιπόν να ώφεληθεί ο κοινός αναγνώστης από το βιβλίο του Α.; Νομίζω ότι θα έχει πολλές ευκαιρίες να αποκτήσει εκείνη την τόσο σπάνια άρετη στην Ελλάδα, την αυτογνωσία. Η κατάσταση της ελληνικής αρχιτεκτονικής, από τον αυθόρμητο επαγγελματικό κώδικα ως τις απαράδεκτες συνθήκες που επικρατούν στα πολεοδομικά γραφεία ή τα γιατρία, είναι ταυτοσημή με τη γενικότερη προχειρότητα που διακρίνει ολόκληρη τη νεοελληνική ζωή. Το ότι ακόμα επιζούν, σε τέτοιο κλίμα, εύσυνετοι δημοφιλικοί — μέσα σε αυτούς και αρχιτέκτονες — ίσως τότε φανεί κάτι σαν θαύμα.

Αδιαφορώντας για τους έμπορικά έπιτυχημένους αρχιτέκτονες και προβάλλοντας άλλους, μάλλον σήμηλους που έχουν άπληξη σε κάποιους στενούς κύκλους, ο Α. μοιάζει να προτιμά τους ιδεολόγους από τους ρεαλιστές. Τίποτα από τα παραπάνω δεν είναι αταπόδεκτα σωστό. Όπως δεν υπάρχει μία, άλληβητή αρχιτεκτονική που να αποκλείει όλες τις άλλες — τουλάχιστο αυτό το μάθημα το ξέρουμε πια καλά. Και οι ίδιοι είναι τώρα να παρουσιαστούν κι άλλοι, προχωρώντας σε αναζητήσεις παράλληλες με κείνες τής «Αντανάση», που να φωτίσουν κι άλλες πτυχές της ανεξάντηλης ιστορίας της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής.

Δ. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ

Από τέ / το
είσαγωγικ
τόν πρόσ

ΚΡΙΤΩΝ

Ο Α
και η
της Κ

Ένας σπαρ
ηγός με αδιάλ
πρόσβαση στο
σθαι ήταν ο πα
σούλης. Τραυμα
τοχής αντιφατι
έργο του με τη
ανθρώπινη μοίρα
την προβολή τη
τίδου και πιν
σης ενάντια στη
χαίρα της σύγχ
τητας. Πάνω σε
αντινομία χάραξ
ο Α.: Στην ον
μιάς αναλύτης
γματικότητας α
τιροπο ψυχικό
νατροπής της.

ΔΙΑΒΑ

«Η σύγχυση
ρας με την
ρεί... να έχε
σμα ένα έθνο
ρεί ν' ανεχθ
κουλούρα α
του, έτσι πο
την ανάγκη ν
να αναπλάσ